

РОЗДІЛ 1 ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340.132:124.5

ВЛАСНА ЦІННІСТЬ ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ У ПРАВОВІЙ ПЛОЩИНІ OWN VALUE OF LAW ORDER IN THE LEGAL SCOPE

Арабаджи Н.Б.,
*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
теорії та історії держави і права
Міжнародного гуманітарного університету*

Стаття присвячена виявленню цінності сучасного правопорядку в правовій площині. У правовому вимірі правовий порядок постає як цінність в силу своєї унікальної ролі у функціонуванні правової системи. При цьому цінність правового порядку буде тим вищою, наскільки він відповідає фундаментальним правовим цінностям, зокрема, справедливості. Правовий порядок у цьому сенсі має бути справедливим станом правового життя.

Ключові слова: правовий порядок, власна цінність, правова площина, справедливість.

Статья посвящена выявлению ценности современного правопорядка в правовой плоскости. В правовом измерении правовой порядок выступает как ценность в силу своей уникальной роли в функционировании правовой системы. При этом ценность правового порядка будет тем выше, насколько он соответствует фундаментальным правовым ценностям, в частности, справедливости. Правовой порядок в этом смысле должен быть справедливым состоянием правовой жизни.

Ключевые слова: правовой порядок, собственная ценность, правовая плоскость, справедливость.

The article is devoted to research of own value of contemporary law order on legal scope. Law order of legal area is a value because it has an unique role in functioning of legal system. At same time, value of legal order as higher as it is over according fundamental proper values, particularly a justice. So in this regard legal order must be a just state of a legal life.

Key words: law order, own value, legal scope, justice.

Актуальність теми. Тенденції розвитку сучасної загальнотеоретичної юриспруденції демонструють зростання уваги до аксіологічної проблематики права та держави. Багато теоретиків та філософів права зробили значний внесок у розвиток аксіологічної проблематики, наприклад: М.М. Алексєєв, С.С. Алексєєв, А.М. Бабенко, О.О. Бандура, В.А. Бачинін, К.В. Горобець, В.В. Дудченко, М.І. Козюбра, С.І. Максимов, О.С. Мельничук, О.А. Музика, В.С. Нерсисянц, Ю.М. Оборотов, А.І. Овчинников, І.В. Патерило, А.В. Поляков, П.М. Рабінович, І.Л. Честнов та ін.

Виклад основного матеріалу. Правовий порядок, поза сумнівів, є тим феноменом, ціннісний вимір якого має розглядатися під особливим кутом зору. Це, у першу чергу, пов'язано з необхідністю змістовного наповнення нових теорій правового порядку, які формуються у наш час, усе в більшій мірі витісняючи наукові розробки, в яких він розумівся з позицій застарілої, здебільшого, позитивістської методології, що прив'язувала правовий порядок до концепту законності. Звичайно, правовий порядок має більш потужний аксіологічний потенціал, який, на жаль, незважаючи на розвиненість та розгалуженість загальнотеоретичної юриспруденції, не підпадає під поле зору теоретиків і філософів права.

Отже, у контексті поповнення наукової прогалини при дослідженні власної цінності правового порядку принциповим є досягнення таких цілей:

- визначити змістовну наповненість правового порядку;
- виявити ступінь відповідності такої наповненості прийнятим уявленням про належне;
- встановити, яке місце займає правовий порядок в ієрархії цінностей правової сфери.

Сучасна правова аксіологія, вирішуючи питання про цінності правової сфери, їх структуру, ознаки, розвиток, рух у процесі становлення суспільства, позитивацію та нормування, ієрархізацію та центрування, виходить із двох найбільш загальних послань і стосується того, що при аналізі аксіологічних проблем виходять із судження, що ті чи інші правові явища можуть розглядатися у двох вимірах: як такі, що мають власну цінність, та такі, що мають інструментальну цінність.

У контексті дослідження цінності правового порядку необхідно визнати, що виявлення його власної та інструментальної цінності не можуть відбуватися одночасно, оскільки виходять із абсолютно різних методологічних та гносеологічних позицій.

Фактично, визначити власну цінність того чи іншого явища означає показати його значущість у порівнянні з іншими явищами. Саме тому в юри-

спруденції власна цінність права виражається за допомогою таких понять, як правові цінності та цінності права. В рамках права існує значна кількість цінностей, які формуються, розвиваються та інституціалізуються, або ж навпаки, втрачають свою актуальність та перестають сприйматися як цінності, відходять на другий план суспільного життя.

При виявленні специфіки власної цінності правового порядку необхідно, перш за все, визначитися з його віднесенням до того чи іншого типу цінностей правової сфери. Слід також підкреслити, що традиційно в рамках правової аксіології виділяють два типи цінностей: правові цінності – тобто ті цінності, що лежать в основі права та є за своєю природою явищами правового походження, та цінності права – ті об'єкти, щодо яких право виконує свої загально-соціальні та спеціально-юридичні функції, тобто ті явища, які забезпечуються та охороняються за допомогою права.

Показово, що правовий порядок найчастіше розглядають у контексті саме правових цінностей, тим самим підкреслюючи винятковий статус цього феномену. На користь такої позиції свідчить і те, що право за своєю природою є ціннісно-нормативною системою порядку, а тому саме явище порядку неодмінно лежить в основі будь-якого права. За великим рахунком, це дозволяє стверджувати, що правовий порядок є саме тією правовою цінністю, яка значною мірою визначає цінність самого права.

Таким чином, власна цінність правового порядку може розглядатися власне у правовій площині, коли правовий порядок мислиться правовою цінністю в силу своєї унікальної ролі в правовому житті суспільства. Розгляд правового порядку як правової цінності є напрямком розкриття його власної цінності в правовому контексті.

Одразу слід зазначити, що незважаючи на той факт, що ніхто із сучасних дослідників не ставить під сумнів цінність правового порядку, практично відсутні будь-які натяки та елементарні розробки аксіологічного виміру правового порядку саме з точки зору його внутрішньої значимості, а не функціональності. А тому слід звернутися до інтерпретації категорії правової цінності по відношенню до феномену правового порядку.

Не вдаючись у вир дискусій з приводу природи правових цінностей, їх співвідношення з цінностями права, зауважимо лише, що розуміння правових цінностей має виходити з того факту, що право є єдиною можливою сферою їх існування. Саме такий підхід, на нашу думку, дозволяє якісно та без протиріч відмежувати, з одного боку, правові цінності від моральних цінностей, а з іншого – показати, яким чином правові цінності існують у праві із суто феноменологічної точки зору, тобто не апелюючи до категорій етики та моралі.

Таким чином, видається, що власна цінність правового порядку має виявлятися, у першу чергу, з позицій його буття як простору реалізації об'єктивного та суб'єктивного права. Така позиція дозволяє розглядати правовий порядок в якості субстрату право-

вого життя, що, безперечно, виявляє його суспільну та соціальну цінність, а також перенести на концептуальне поле правового порядку категорії власної цінності, виходячи зі специфіки його буття.

У світовій правовій думці цінності визначені й класифіковані з погляду співвідношення з іншими цінностями, глибини, сфери дії, сумісності та сумірності. Вони використовуються, щоб виправдовувати або спростовувати, виправляти або прославляти, спонукати або контролювати. Вони присутні в усіх стадіях правових спорів: у їх витках, структурах, розвитку і завершенні [1, с. 14].

Аналізуючи природу та значення правового порядку, слід розкрити його змістовність у встановленій ієрархії правових цінностей. При цьому слід констатувати, що проблематика правових цінностей завжди пов'язана з тим, що суб'єкт перебуває у стані пошуку використання певної матриці переваг, у рамках якої вони існують та функціонують. Матриця переваг може бути як стійкою (ієрархія), так і динамічною (оптимальність у ситуації, доцільність та свобода вибору). Проблема орієнтації в аксіологічному просторі полягає в пошуку балансу між ієрархією та коректною ситуацією, а тому цінності права складно однозначно ієрархізувати. Втім саме в праві знаходить своє відображення та ієрархія, яка має бути для суб'єкта орієнтиром [2, с. 77].

На думку О.О. Бандури, правові цінності становлять систему. Головну роль у ній відіграє людське життя, прагнення до нього виражається у гідності та власності, які утворюють діалектичну єдність, похідною від неї є свобода (котра передбачає відповідальність), що обмежується свободою (та відповідальністю) інших. Тому в суспільстві потрібна рівність, але не тільки формальна, а реальна, що враховує внесок кожного до суспільного блага і пільги для тих членів суспільства, які не здатні захистити власні права. Цю реальну рівність можна розуміти як справедливість [3, с. 22].

Така інтерпретація ієрархії правових цінностей не залишає місця правовому порядку, оскільки він, по суті, залишається за кадром суспільного розвитку, хоча й існує у контексті свободи, рівності, відповідальності та справедливості. Саме тому слід розглянути співвідношення правового порядку саме з цими основоположними для будь-якої правової системи цінностями.

Будуючи систему цінностей правової сфери, слід зазначити, що вони неминуче утворюють ієрархію. Критерії побудови такої ієрархії можуть бути різними, однак вона завжди передбачає антиномічність цінностей, що знаходяться на одному рівні. Ми виходимо з тієї позиції, що головною правовою цінністю, що в найбільш повній мірі відображає природу, сенс та призначення права, є справедливість. У цьому контексті порядок та свобода як антиномічні категорії мають знаходитися на другому рівні ієрархії, оскільки передбачають два найбільш принципових шляхи реалізації справедливості в праві: це справедливість як чесність, заснована на свободі кожного окремого індивіда, та справедливість як соціальна

солідарність, що випливає з необхідності збереження існуючої соціальної цілісності.

Власна цінність правового порядку, таким чином, має базуватися на тому, що він виступає основою для реалізації справедливості шляхом збереження цілісності суспільних інститутів, забезпечення стабільності розвитку суспільства.

Незважаючи на те, що справедливість цілком обґрунтовано розглядається як основоположна правова цінність, на нашу думку, слід, у першу чергу, розглянути співвідношення правового порядку та свободи. І тут ми стикаємося з класичною антиномією, що червоною ниткою проходить через усю історію правової думки та правового життя багатьох суспільств: антиномія «свобода-порядок». Безперечно, обидві цінності є настільки базовими та укоріненими в праві та людині, що без них немислимими є поняття справедливості, прав людини, суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, безпеки тощо. Однак послідовне впровадження свободи призводить до сваволі, а послідовне впровадження порядку – до тотального контролю та повного знищення особистого простору індивіда.

Не можна не зазначити, що свобода та рівність у розумінні права є наріжними каменями лібертарної теорії права В.С. Нерсесянца. Однак, чи є вони настільки тісно пов'язаними, настільки переплетеними між собою, що лише їх існування забезпечує існування демократичного правового суспільства? Відповідь на це питання дав ще А. де Токвіль, коли стверджував, що ідеологія формальної рівності, особливо у тому контексті, коли вона прагне до свого логічного завершення – руйнування суспільства, має розглядатися з обережністю. Рівність, за А. де Токвілем, веде до знищення істинної свободи індивідів. Саме тому з триєдності рівність–справедливість–свобода французький мислитель робить найбільший акцент саме на свободі, оскільки рівність руйнує суспільство, а справедливість можлива і в рабстві [4, с. 296].

Дилема «порядок–свобода» своєрідним чином вирішується вже в рамках комунікативної філософії Ю. Габермасом та К.-О. Апелем. Так, мислители по-новому сприймають саму ідею цінності, розглядаючи її як предмет дискурсу, який визнається всіма учасниками комунікації [5, с. 13–14]. У цьому зв'язку порядок та свобода є беззаперечними цінностями, однак етично вони завжди перебувають у двох різних площинах дискурсу.

К.-О. Апелю показав, що сама дилема порядку та свободи не є правомірною, оскільки дискурсивність будь-якої етики вимагає впорядкованості свобод її учасників. Отже, свобода та порядок передбачають один одного, якщо ж цього не відбувається, то немає ані свободи, ані порядку [6, с. 30–33].

Не можна не зазначити корисності висновку комунікативної філософії для правової сфери. Взаємозумовленість правового порядку та свободи виявляє себе уже в тому, що правовий порядок там є більш цілісним, де є більше свободи, а свобода завжди існує в умовах розвиненого правового порядку.

Однак не менш цікавим є розгляд антиномії «правовий порядок–справедливість», особливо у тому контексті, що справедливість не може існувати без порядку, у той час як свобода, знаходячись за межами наперед встановленого дискурсу, – може. Справедливість – це завжди певний порядок, незважаючи на те, з яких позицій ми підходимо до її розуміння.

Однак, правовий порядок, вочевидь, не завжди є справедливим. Порядок є тим особливим станом ієрархії цінностей права, який відповідає справедливості.

Свого часу видатний російський філософ права М.М. Алексєєв писав, що справедливість є природним станом усіх речей, який передбачає, що цінність одного не може бути вищою за цінність іншого [7, с. 95]. Правовий порядок у цьому сенсі має бути саме таким справедливим станом. Несправедливий правовий порядок – це порушена ієрархія цінностей права. Встановлення правового порядку – це іманентна ціль права. Порядок при цьому мислиться, як умова можливості координації суб'єктів в їх вітальному та соціальному просторі, і якщо для західного світу особистість є основою порядку, вона утворює навколо себе специфічну реальність, вибудовуючи порядок таким, яким вона його мислить, то для євразійського правового простору сутність порядку є набагато більш екзистенційною: суб'єкт сприймає навколишній світ, як задалегідь впорядковану реальність, що визначає і його свободу, і його буття, і межі реалізації свободи в цьому бутті [2, с. 78].

Висновки. Отже, правовий порядок тоді буде правовою цінністю, коли він є справедливим станом правового життя, в якому існує свобода суб'єкта в реалізації своїх прав.

Те, що правовий порядок є правовою цінністю, тобто перебуває у просторі осягнення та вираження цінності права як такого, свідчить також нормативно-правове підґрунтя його реалізації. Так, самоцінність правового порядку як системи, що протистоїть злочинності, продемонстровано в Указі Президента України «Про заходи щодо зміцнення правопорядку і посилення взаємодії місцевих органів виконавчої влади та правоохоронних органів», у якому, зокрема, вказано, що рівень взаємодії місцевих органів виконавчої влади та правоохоронних органів, безпосереднім чином впливає на стан законності і правопорядку в державі, додержання прав і свобод громадян [8]. Таким чином, у системі правових цінностей правовий порядок відіграє, насамперед, інструментальну роль. При цьому пріоритетними напрямками зміцнення правового порядку в Указі Президента України «Про заходи щодо дальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян» визначено поліпшення роботи правоохоронних та інших державних органів у галузі додержання прав і свобод людини і громадянина, захисту життя та здоров'я особи, підвищення рівня боротьби зі злочинністю, забезпечення громадського порядку в державі [9]. Слід зазначити, що такий підхід до розуміння цінності правового порядку є значно ширшим, аніж відображений в іншому Указі Президента Укра-

їни, прийнятому раніше «Про додаткові заходи щодо зміцнення законності та правопорядку в Україні», де зміцнення правового порядку пов'язується виключно з проблематикою боротьби зі злочинністю [10], що, на наш погляд, є звуженням проблеми.

Про власну цінність правового порядку свідчить також його відображення у нормативно-правових актах. Так, у Законі України «Про військову службу правопорядку у Збройних Силах України» вказано, що правовий порядок є запорукою подаль-

шого зміцнення законності та військової дисципліни у Збройних Силах України, забезпечення конституційних прав військовослужбовців [11, ст. 1]. Тут, незважаючи на вузьку спеціалізацію зазначеного нормативно-правового акту, знаходить своє відображення фундаментальна ідея сучасної теорії правового порядку про його нерозривний зв'язок з іншими ключовими правовими цінностями, такими як законність, права людини і громадянина тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Максимов С.І. Онтологічний статус та перформативні ролі цінностей у праві (постмодерністська інтерпретація) / С.І. Максимов // Актуальні проблеми філософії права. Правова аксіологія : матеріали міжнародного «круглого столу» (м. Одеса, 9 грудня 2011 р.). – О. : Фенікс, 2012.
2. Горобець К.В. Ієрархія цінностей права: основні підходи / К.В. Горобець // Вісник Академії адвокатури України. – 2012.
3. Бандура О.О. Системний характер загальнолюдських та правових цінностей / О.О. Бандура // Актуальні проблеми філософії права. Правова аксіологія : матеріали міжнародного «круглого столу» (9 грудня 2011 р.). – О. : Фенікс, 2012.
4. Токвиль А. де. Демократія в Америці / А. де Токвиль; пер. с франц.; предисл. Гарольда Дж. Ласки. – М.: Прогресс, 1992.
5. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне / Ю. Хабермас; пер. с нем. – М. : Весь мир, 2003.
6. Апель К.-О. Дискурс і відповідальність : проблема переходу до постконвенціональної моралі / Карл-Отто-Апель; пер. з нім. В.М. Купліна. – К. : Дух і літера, 2009. – 430 с. (серія «Сучасна гуманітарна бібліотека»).
7. Алексеев Н.Н. Основы философии права / Н.Н. Алексеев. – СПб. : Лань, 1999.
8. Про заходи щодо зміцнення правопорядку і посилення взаємодії місцевих органів виконавчої влади та правоохоронних органів : Указ Президента України від 15.12.2006 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 99. – Ст. 121.
9. Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян : Указ Президента України від 18.02.2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 8. – Ст. 331.
10. Про додаткові заходи щодо зміцнення законності та правопорядку в Україні: Указ Президента України від 05.08.1996 р. // Урядовий кур'єр. – 1996. – № 130. – Ст. 15.
11. Правовая политика России: теория и практика : моногр. / Под ред.: А.В. Малько, Н.И. Матузов – М. : ТК Велби, изд-во Проспект, 2006.

УДК 340.12

СУЧАСНА ТА НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВА: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

MODERN AND NATION STATE: CONCEPTUAL BASES AND PROSPECTS

Серебро М.В.,

*аспірант кафедри теорії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Стаття присвячена апологуванню ідеї збереження держави як інституту. Основна увага зосереджена на змінах епохи постмодерну, які призвели не стільки до краху держави як такої, скільки до потреби заміни моделі національної держави (держави-нації). Акцентується увага на формуванні моделі сучасної держави.

Ключові слова: нація, національна держава, сучасна держава.

Статья посвящена апологированию идеи сохранения государства как института. Основное внимание сосредоточено на изменениях эпохи постмодерна, которые привели не столько к краху государства как такового, сколько к потребности замены модели национального государства (государства-нации). Акцентируется внимание на формировании модели современного государства.

Ключевые слова: нация, национальное государство, современное государство.

Article is devoted to the protection the idea of saving the state as an institution. The main idea focuses on changes in the postmodern era that led to the collapse not only the state one, but to the need of change the model of the nation state. It was found that the model of the modern state is built on a supranational basis.

Key words: nation, nation state, modern state.